

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МЕРЕЖІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПОЛЬЩІ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ПОРТРЕТ ПОЛЯКІВ

PECULIARITIES OF THE INSTITUTIONAL NETWORK OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN POLAND AND THE RELIGIOUS PORTRAIT OF POLES

Палінчак М.М.,

доктор політичних наук,

професор кафедри міжнародної політики

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Андріїв О.Б.,

аспірант кафедри міжнародної політики

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

На основі студювання статистичних та історіографічних джерел висвітлено особливості інституційної мережі конфесій та релігійного портрету поляків, встановлено, що, попри домінування католицької церкви, Польща є полі-релігійною та поліконфесійною державою. Висвітлено пріоритетні напрями співпраці держави з католицькою церквою та іншими конфесіями в різних сферах суспільного життя.

Проаналізовано роль католицької церкви в країні. Досліджено вплив католицької церкви в різних сферах.

Католицизм є універсальною релігією з централізованою структурою, але кожен костел має свою специфіку. В колективній свідомості поляків це релігія, яка однозначно пов'язана з польською національною самосвідомістю, що формувалася протягом багатьох століть. Звичайно, ця свідомість певною мірою змінилася внаслідок цілої низки історичних подій, насамперед поділів держави, які протягом довгого періоду – понад століття – позбавляли Польщу державності.

Досліджено та описано дані щодо структури релігійної мережі Республіки Польща, використовуючи відомості статистичної звітності Державного статистичного управління. Охарактеризовано, що конфесійна більшість представлена християнськими течіями – католицькими, старокатолицькими, православними, старообрядницькими, протестантськими. Серед них домінуюче місце посідає католицизм.

Протестантизм у Польщі представлений широкою палітрою релігійних організацій. У країні провадять свою діяльність адвентисти, баптисти, євангелісти, кальвіністи, лютерани, методисти, п'ятидесятники та представники інших протестантських напрямів.

Однією з найчисленніших конфесій протестантизму є баптизм.

Найбільшим угрупованням євангельського протестантського напрямку є Церква євангельських християн у Республіці Польща.

Варто зазначити, що в Польщі, переважна більшість громадян за традицією чи народною культурою вважають себе належними до певної конфесії.

Ключові слова: церква, держава, Польща, релігія, інституційна мережа, релігійна організація.

Based on the study of statistical and historiographical sources, the peculiarities of the institutional network of denominations and the religious portrait of Poles are highlighted, it is established that, despite the dominance of the Catholic Church, Poland is a multi-religious and multi-confessional state. The priority areas of cooperation between the state and the Catholic Church and other denominations in various spheres of social life are highlighted.

The role of the Catholic Church in the country is analyzed. The influence of the Catholic Church in various spheres has been studied.

Catholicism is a universal religion with a centralized structure, but each church has its own specifics. In the collective consciousness of Poles, it is a religion that is clearly connected with the Polish national self-consciousness, which was formed over many centuries. Of course, this consciousness changed to some extent as a result of a whole series of historical events, primarily the divisions of the state, which for a long period - more than a century - deprived Poland of statehood.

The data on the structure of the religious network of the Republic of Poland were studied and described, using information from the statistical reports of the State Statistical Office. It is characterized that the religious majority is represented by Christian currents - Catholic, Old Catholic, Orthodox, Old Believer, Protestant. Among them, Catholicism occupies a dominant place.

Protestantism in Poland is represented by a wide range of religious organizations. Adventists, Baptists, Evangelists, Calvinists, Lutherans, Methodists, Pentecostals and representatives of other Protestant trends are active in the country.

One of the most numerous denominations of Protestantism is baptism.

The largest grouping of the evangelical Protestant direction is the Church of Evangelical Christians in the Republic of Poland.

It should be noted that in Poland, the vast majority of citizens consider themselves to belong to a certain denomination by tradition or folk culture.

Key words: church, state, Poland, religion, institutional network, religious organization.

Постановка проблеми. Дані статистики свідчать про те, що інтенсивне зростання кількості релігійних організацій і розширення релігійної мережі відбувалося в Польщі наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. минулого століття. Так, загалом релігійна мережа Польщі зросла на початку 1990-х рр. у 3,8 рази. Релігійне і духовне відродження країни в цей період можна пояснити розривом польського суспільства з комуністичним минулим. Церква вступила в період політичних трансформацій із великим капіталом суспільної довіри й поваги. Про це свідчить той факт, що, згідно з даними різного роду опитувань, близько 80% населення країни декларували переконання в тому, що церква належним чином служить суспільним інтересам [6, с. 86]. Духовний ренесанс, про який ішлося в межах другого розділу даного дослідження, безпосередньо пов'язаний із прийняттям нового демократичного законодавства щодо релігійних організацій, яке надало додаткові можливості реєстрації останніх на загальних правових підставах. Так, згідно з узагальненими даними Державного статистичного управління впродовж 1990–1999 рр. у Польщі загалом було зареєстровано 163 релігійні організації. Для порівняння: у різні періоди комуністичної доби в історії Польщі релігійних конфесій нараховувалося лише дві в 1950–1959 рр., сім – у 1960–1969 рр., одна – в 1970–1979 рр. [16, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених досліджували особливості інституційної мережі релігійних організацій у Польщі та релігійний портрет поляків. Серед них: Борисова З. О., Єленький В. Є., Маріанський Я., Мате-Тот А., Міклушак П., Галда П. П., та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження особливостей інституційної мережі релігійних організацій у Польщі та релігійний портрет поляків є актуальною темою дослідження. Багато вчених досліджують державно-церковні відносини в Польщі. Але особливостей інституційної мережі релігійних організацій у Польщі та релігійний портрет поляків потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є характеристика інституційної мережі релігійних організацій у Польщі та релігійний портрет поляків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналізуючи інтенсивність процесу реєстрації релігійних організацій у Польщі в період демократичного транзиту, слід відзначити, що темп приросту кількості релігійних об'єднань на початку XXI ст. значно вповільнився. Максимальний спад припадає на 2002 і 2005 рр., саме в ці роки не було зареєстровано жодної конфесії. Як засвідчують узагальнені статистичні відомості, загальна кіль-

кість зареєстрованих церков та релігійних організацій (без міжрелігійних об'єднань), які провадять свою діяльність у Польщі, станом на початок 2014 р. становила 176 одиниць [11; 15].

Розглянемо дані щодо структури релігійної мережі Республіки Польща, використовуючи відомості статистичної звітності Державного статистичного управління. Кількість зареєстрованих адміністративних центрів католицьких церков у Польщі станом на 2011 р. становила 9 одиниць, православних церков – 2, протестантських церков – 67, мусульманських релігійних об'єднань – 5, іудейських громад – 4, східних релігій – 18, інших релігійних напрямів – 20, релігійних напрямів із невизначеними даними (в термінології Державного статистичного управління) – 50.

Узагальнена інформація щодо інституційної мережі Польщі здебільшого подається за показниками кількості релігійних громад, культових споруд, священнослужителів, вірників. Статистичні та конфесійні джерела свідчать про те, що Польща є полірелігійною та поліконфесійною державою, в якій релігійні організації представлені широким спектром релігійних напрямів. У країні функціонують християнські, неохристиянські, етноконфесійні, неоязичницькі, орієнталістські об'єднання, наявні інші релігійні течії. Конфесійна більшість представлена християнськими течіями – католицькими, старокатолицькими, православними, старообрядницькими, протестантськими. Серед них домінує місце посідає католицизм.

Загалом польське католицитво представлене чотирма церквами: 1) римо-католицькою церквою; 2) католицькою церквою греко-католицького (візантійсько-українського) обряду; 3) католицькою церквою вірменського обряду; 4) католицькою церквою візантійсько-слов'янського обряду. Всі ці гілки визнають в якості очільника католицької церкви Папу Римського. Закон «Про гарантії свободи совісті та віросповідання» від 1989 р., що регулює, крім іншого, відносини між державою і католицькою церквою, застосовується до всіх чотирьох обрядів.

Найбільшою як серед зазначених католицьких церков, так і серед усіх діючих у Польщі релігійних організацій є Римсько-католицька церква в Республіці Польща. Ця релігійна організація представлена в усіх без винятку регіонах країни – Північно-Східному, Центральному та Західно-Південному. За даними статистики, станом на 2011 р. польська Римсько-католицька церква нараховувала 10177 релігійних громад. Слід зазначити, що в період 2001–2011 рр. спостерігалось незначне їх зростання – на 0,9%, що свідчить про насиченість інституційного забезпечення даної релігійної організації, а також наявність конкуренції з боку протестантських та орієнталістських течій. Станом на 2011 р. у Польщі був 30481 священнос-

лужитель. Загальний рівень забезпеченості Римсько-католицької церкви служителями культу становив 290%. При цьому за період 2001–2011 рр. кількість римо-католицьких священиків зросла на 2548 осіб [16, s. 35-41].

Попри складні політичні метаморфози, у ХХ столітті положення католицької церкви як захисниці польської самосвідомості та заступниці народу тільки зміцнилося. Після короткого періоду реальної державної незалежності в 1918–1939 рр. у Польщі, яка після Другої світової війни стала сателітом СРСР, це положення у народній свідомості католицька церква зберігала до настання краху комунізму. Такий специфічний комплекс католицизму і національної церкви можна розглядати з точки зору категорій громадянської релігії, пов'язаних із почуттям патріотизму, зі сприйняттям релігійних і національних свят в їх тісному взаємозв'язку. Це знайшло своє відображення в символіці (порівняння Польщі з Христом, котрий страждав на хресті), а також у компенсаційному месіанстві, який висував ідеї винятково важливої ролі польського народу в Європі і світі [12, s. 158-171]. Отже, католицька церква в Польщі за відомих історичних і політичних умов виробила особливу народну теологію, наслідком чого є сакралізація цього поняття і пов'язаних із ним цінностей. Чимало поляків і нині називають свою країну «католицькою державою польського народу».

Протягом доби панування комунізму комуністична ідеологія, що була присутня в усіх сферах життя поляків, з огляду на окреслені особливості народної самосвідомості, зумовила існування контрідології, в ролі основної дієвої особи якої, в символічному і політичному сенсі, опинилася католицька церква. Засобом вираження громадянського суспільства при цьому став релігійний ритуал: процесії, паломництва, участь у богослужіннях і молитвах, зустрічі паломників із Папою Римським. Таким чином, релігійність поляків у період, що передував реформам, характеризувалася прив'язаністю до ритуалу, міцним зв'язком із католицькою церквою. Ця релігійність у Польщі була переважно національною, традиційною. Ідеологи католицизму висловлюють переконання, що в порівнянні з православ'ям їхні церковні постулати кращі і прогресивніші, що в основу їхнього трактування людської екзистенції та взаємовідносин між людьми покладено головний принцип: «працюй у поті чола свого, молися, покайся, і тоді твоя душа потрапить до раю» [7, с. 154-155]. Такої ж точки зору дотримується і значна частина вірників Римсько-католицької церкви в Республіці Польща.

Привертають увагу результати проведеного міжнародною мережею пасторальних теологів країн Центрально-Східної Європи дослідження стану релігії та релігійності населення, тенденцій

розвитку церков у регіоні в нових умовах. Грунтовне дослідження дало змогу виділити та ідентифікувати серед низки держав Центрально-Східної Європи три групи країн, які, відповідно, характеризуються такими, що належать до релігійної культури (Литва, Польща, Україна, Хорватія), змішаної культури (Словаччина, Словенія, Угорщина) та атеїстичної культури (Східна Німеччина, тобто територія колишньої Німецької Демократичної Республіки, і Чехія). У процесі досліджень виявлено, що значна частина населення країн другої і третьої груп вважає себе або нерелігійним, або ніяк не пов'язаним з релігією. Показовими є показники питомої ваги населення в різних країнах і групах країн, яке, з одного боку, вважає себе релігійним, а з іншого, відносить себе до певної конфесії. Так, серед країн релігійної культури в Польщі станом на 2004 р. 75% респондентів вважали себе релігійними, при цьому 93% відносили себе до певної конфесії; в Литві ці показники становили відповідно 68% і 72%; в Україні – 55% і 32%; в Хорватії – 35% і 85%. Серед країн змішаної культури у Словенії релігійним вважало себе 49% населення, і 66% відносили себе до певної конфесії; в Угорщині ці показники становили відповідно 58% і 60%; у Словаччині – 54% і 73%. Серед країн атеїстичної культури відповідні показники були такими: у східних землях Німеччини – 25% і 38%, у Чехії – 29% і 27% [5, с. 177]. Отже, в усіх зазначених країнах, крім України і Чехії, відсоток тих, хто вважає себе релігійним, менший порівняно з відсотком тих, хто відносить себе до певної конфесії. Серед країн релігійної культури різниця між ними становить у Польщі 18%, у Литві – 4%, в Хорватії – 50%. В Україні станом на 2004 р. спостерігалася інша ситуація: питома вага тих, хто вважають себе релігійними, перевершувала частку тих, хто відносять себе до певної конфесії, на 23%.

Аналіз наведених показників дозволяє стверджувати, що в країнах релігійної культури, зокрема в Польщі, переважна більшість громадян за традицією чи народною культурою вважають себе належними до певної конфесії, але при цьому чимало з них за своїми внутрішніми переконаннями не є релігійними, тобто їх не приваблює інституційна формалізована конфесійна належність. Фахівці вважають це ознаками процесу приватизації та індивідуалізації релігії.

Європейські теологи звертають увагу на нові явища і тенденції у сфері релігійності в різних країнах Європи після політичних змін кінця ХХ – початку ХХІ століть. Релігійність нової епохи зазнала в них не лише трансформації, а й істотної деформації. Все більше людей вірять у найрізноманітніші надприродні сили, енергетичні сфери та їх вплив на людину. Не секрет, що чимало людей у країнах так званої західної цивілізації звертаються до східних релігій, передусім буддизму

та індуїзму, формують свої цінності й розуміння буття через їх положення. Передусім це стосується віри в реінкарнацію, яка усвідомлюється, крім іншого, як можливість багаторазової само-реалізації у процесі різних інкарнацій [5, с. 160].

Між тим, населення країн західного світу, зокрема європейських, як можна припустити, виявилися неготовими до сприйняття цих положень, адже так звані «духовні пошуки» відбуваються на тлі по суті матеріалістичного сприйняття світу. Ситуація ускладнюється тим, що ідеологічний матеріалізм, нав'язаний цілим поколінням людей, нерідко з використанням інструментів примусу, в умовах економічних трансформацій обернувся в країнах Центрально-Східної Європи практичним або споживацьким матеріалізмом. Різноманітні «істини», які пропагувалися останніми десятиріччями і пропагуються сьогодні в суспільстві, викликають невпевненість і холодну байдужість. Теологи з тривогою зауважують, що Європі загрожує небезпека все більшого і глибшого відходу від християнства, наслідком чого, з їх точки зору, може стати «падіння» в язичництво. Вже сьогодні основні елементи християнства часто залишаються поза увагою багатьох людей [3, §§ 11, 14]. Ідеолог Української греко-католицької церкви Любомир Гузар так висловився щодо цього: «...І на нарід починає наступати велика небезпека зневіри, безнадійності. Люди нікому не вірять, а в той же час готові повірити в будь-яку нісенітницю. Може, такий стан душі потрібний, щоб звернути нашу увагу на єдине джерело правдивої віри, – на Бога» [2, с. 98-99].

На думку польського соціолога релігії Я. Маріанського, «...релігійність поляків має значною мірою селективний характер, є частково непослідовною і «не закінченою», із сильними індивідуалістичними тенденціями в царині моралі. Це є релігійність, яка часто співіснує з моральною вседозволеністю... Бога теоретично визнають, але на реальну поведінку це визнання ніяк не впливає. Нове плюралістичне суспільство, що постає і розвивається, несе з собою не тільки шанс особистого вибору вартостей (персоналізацію), а й багато небезпек (поглиблення вседозволеності і релятивізму)» [4, с. 121-122].

У Польщі переважну більшість мешканців – 95% – традиційно становлять католики [14, с. 5-6]. Відсоток атеїстів і схильних до атеїзму в країнах релігійної культури становить: у Польщі – лише близько 5%, у Хорватії – 12%, в Литві та Україні – 15%. Для порівняння: в країнах атеїстичної культури, де в культурній сфері поширеним є спосіб мислення і поведінки за формулою «наче Бога не існує», атеїстів і схильних до атеїзму нараховується 75% у східних регіонах Німеччини і 68% у Чехії [8; 10, с. 97]. Отже, на відміну від Польщі, у групі держав Центрально-Східної Європи, від-

несених до країн атеїстичної культури, комуністичний режим значною мірою досяг своєї мети.

Греко-католицька церква в Республіці Польща, або церква візантійсько-українського обряду, пережила у своїй історії важкі часи: після встановлення в країні скопійованої за радянським зразком тоталітарної моделі суспільства вона стала об'єктом репресій з боку каральних органів. Нині ця церква діє в Польщі у складі двох єпархій – Пшемисько-Варшавської та Вроцлавсько-Гданської. Вона нараховує 135 релігійних громад, в яких безпосередньо проводять богослужбову діяльність 77 священнослужителів. Вказана церква є найбільшою серед польських католицьких церков після Римсько-католицької церкви в Республіці Польща. Динаміка зростання інституційної мережі церкви показує, що після 2000 р. вона збільшилася на 36 одиниць, або в 1,3 рази. Є підстави вважати, що найбільш актуальною проблемою цієї релігійної організації, парафіянами якої є здебільшого представники української та білоруської меншин, є проблема забезпечення кадрами священнослужителів. Так, станом на 2013 р. Вроцлавсько-Гданська єпархія налічувала 57 громад, які обслуговували лише 27 священників [16, с. 35-41]. З цього випливає, що єпархія була забезпечена кадровим складом священнослужителів менш ніж на 50%.

Католицька церква вірменського обряду в Республіці Польща станом на 2002 р. була представлена трьома релігійними громадами, які були повністю забезпечені священнослужителями. Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду у своєму складі також нараховувала три релігійні громади, в яких здійснювали богослужіння дві духовні особи [13, р. 279-290].

Якщо підвести підсумок за проаналізованими вище релігійними організаціями, які діють у Польщі, можна констатувати: опрацьовані статистичні дані засвідчують, що рівень забезпечення цих релігійних організацій кадрами священнослужителів і культовими спорудами в період політичної трансформації є достатнім.

Аналізуючи ідеологічний зміст та організаційне забезпечення функціонування лютеран у Польщі, слід навести загальновізантану в релігієзнавчій літературі точку зору, згідно з якою початком Реформації вважається протестантський рух у Німеччині XVI ст., пов'язаний з діяльністю монаха Мартіна Лютера. За його ім'ям цей напрям у протестантизмі назвали лютеранством. Найбільш характерними і важливими для протестантизму є такі його основні принципи: спасіння особистою вірою, священство всіх вірників, виключний авторитет Біблії, а також заперечення посередницької ролі церкви у відносинах між людиною і Богом. Протестантський теолог П. Тілліх зазначив, що «протестантська віра в безпосередню, особисту зустріч із Богом створює більш незалежні люд-

ські особистості, ніж католицька віра з її роллю церковного посередника між Богом і людиною» [9, с. 208-209]. Лютеранство найбільш поширене в Німеччині, скандинавських країнах, США. Загалом у світі нараховується близько 75 млн. лютеран. Важливо також зазначити, що лютеранські церкви формуються за національною ознакою та об'єднуються у Всесвітній лютеранський союз,

який було засновано в 1947 р. і який користується підтримкою близько 50 млн. вірників. До України свого часу лютеранство проникло разом з німецькими колоністами у XVIII ст. Його сповідують громадяни німецької національності, які проживають компактно на території України, а також громадяни, котрі є послідовниками Шведської євангелічно-лютеранської церкви [1, с. 168-169].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисова З. О. Основи релігієзнавства: навч.-метод. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
2. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2002. 420 с.
3. Єпископський Синод. Instrumentum Laboris. Ватикан, 1999.
4. Маріянський Я. Суспільний характер релігії. В кн.: Релігія в сучасному світі: матеріали до курсу релігієзнавства. Ред. Г. Зімоня. Пер. Г. Теодорович. Львів: Свічадо, 2007. 504 с. С. 97-125.
5. Мате-Тот А., Міклуцак П. Земля, що не тече молоком та медом. Івано-Франківськ: Івано-Франківська теологічна академія, 2004. 238 с.
6. Палінчак М. М. Взаємини держави і церкви: польський досвід. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*: український наук. журнал. 2012. № 2. 335 с. С. 84-88.
7. Палінчак М. М., Галда П. П., Лешанич М. М. Релігійний фактор у міжнародних відносинах: навч. посібник для студентів. Ужгород: Поліграф-центр "Ліра", 2015. 296 с.
8. Релігія – Світ – Україна: колективна монографія. Ред. А. М. Колодний, Л. О. Филипович. У 3-х кн. Кн. 1: Релігія у світі за умов культурно-цивілізаційного діалогу. Київ: Українська асоціація релігієзнавців, 2010. 339 с.
9. Тиллих П. Избранное: Теология культуры. Пер. О. В. Боровой, В. В. Рынкевича, Т. Е. Савицкой. М.: Юрист, 1995. 479 с.
10. Яроцький П. Л. Релігія в країнах Східної та Центральної Європи після соціалізму. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 56. С. 89-104.
11. Kościoły i związki wyznaniowe wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. URL: <http://mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2011/12/e-rejestr.pdf>.
12. Michel P. Kościół katolicki a totalitaryzm. Przeł. F. Łobodziński. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1995. 210 s.
13. Rynkowski M. Church and State in Poland in 2000 and in 2001. *European Journal for Church-State Research*. 2002. Vol. 9. P. 279-290.
14. Sekty albo nowe ruchy religijne. Wyzwanie duszpasterskie. *L'Osservatore Romano*. 1986. № 5 (79). S. 3-6. URL: <https://religie.wiara.pl/doc/471830.Sekty-albo-nowe-ruchy-religijne-Wyzwanie-duszpasterskie>.
15. Wykaz kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie odrębnych ustaw. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. URL: http://mac.gov.pl/files/wykaz_kosciolow_ustawowych.pdf.
16. Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009-2011. Red. P. Ciecieląg, M. Haponiuk. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2013. 362 s.